

Jane F. Gardner, *Frauen im antiken Rom*,
C.H.Beck, München 1995.

Recenzija
Book review
Primljeno: 1995.04.20.
Received:

Mirjana Sanader
HR -10000 Zagreb, Hrvatska
Arheološki zavod
Filozofskog fakulteta,
I. Lučića 3

Jane F. Gardner je profesorica za staru povijest na sveučilištu Reading u Engleskoj. Kako sama piše, na istraživanje pravnog položaja žene u starom Rimu, potaknuo ju je nedostatak detaljne studije rimskog prava s težištem na pravima i dužnostima žene u svim njenim životnim odsjecima, a ne samo u pojedinačnim segmentima. Osim toga smatrala je da su mnoge dosadašnje studije hendikepirane upravo zbog toga jer su se bavile omeđenim područjima, te želi ovom knjigom pridonijeti boljem uvidu u život rimskih žena.

Studija je podijeljena na dvanaest poglavlja koja obrađuju pojedine rimske zakone što se odnose na žene. Tako se u prvom poglavlju govori o jednoj vrlo važnoj zakonskoj odredbi, naime o skrbništvu nad ženama. Žene su u Rimu bile čitav život podvrgnute skrbi bilo oca, muža ili pak zakonskog skrbnika (*tutor*). Tako je zakon ocu davao neograničenu vlast nad njegovom muškom i ženskom djecom. Ipak je između braće i sestara postojala razlika: otac je svoju vlast nad kćerkom predavao njenom suprugu, dok je skrbništvo nad sinom prestajalo kada bi ovaj postao punoljetan, dakle s 14 godina.

O odnosu muža i žene govori se u poglavlju o braku. Obitelj (otac) je bila ta koja je odlučivala s kime će se njihovi sinovi i kćeri vjenčati, te primjerice koliki će biti kćerkin miraz i kako će se njime raspolagati. Zakon je, osim toga, određivao koji uvjeti moraju biti ispunjeni da bi brak bio pravan. Inače su Rimljani bili monogamni, a bigamija je bila zakonom zabranjena. U bračnu su zajednicu mogle stupiti punoljetne osobe za koje nisu postajale nikakve pravne prepreke. Osim toga morali su biti rimski građani, a oba su partnera trebala biti složna u želji da se vjenčaju jedan za drugog. Ta naoko jednostavna pravila, međutim u praksi nisu tako jednostavna i bez problema funkcionirala, jer su postojali razni slučajevi i nejasnoće u odnosu na onoga tko ima pravo na nošenje rimskog građanskog prava, a tko ne. Autorica detaljno analizira razne mogućnosti, na vrlo zanimljiv i na trenutke uzbudljiv način. Tako npr. piše o problemima vojnika, kojima je ženidba za vrijeme trajanja službe bila zabranjena. Oni su to rješavali na taj način što su živjeli sa ženama neslužbeno, a to je naravno izazivalo

brojne probleme. Da bi regrutiranje bilo popularnije pokušao se donijeti zakone koji bi na neki način štitili djecu rođenu u tim nezakonskim vezama. Za žene pak nije postojala nikakva zakonska potpora u slučaju da vojnik, njezin izvanbračni suprug, umre prije nego što mu istekne služba kada tek dobiva pravo na ženidbu, ali i rimsko građansko pravo.

Što se tiče veza izvan bračne zajednice i konkubinata, autorica citira *rex Iulia* po kojemu su svi slučajevi izvanbračnih izleta nezakonski te se nevjerstvo, isto kao i *incestum* kažnjava protjerivanjem na otok ili pak općenito s *deportatio*. Ovaj je zakon kasnije ublažen te se u slučaju izvanbračnog angažmana više ne kažnjava ako ljubavnici izjave da će odustati od te veze.

Osim što govori o proceduri sklapanja braka, zarukama te o dokazima kojima se potvrđuje i stvarno postojanje bračne zajednice, navodi i zakone koji podupiru udovice i one koji se žele opet oženiti.

Posebno je poglavlje posvećeno i rastavama brakova koje su se rješavale vrlo jednostavno zbog toga jer je uvjet za njihovo sklapanje bio konsensus, pa je po tome bilo dovoljno da jedan od partnera više drugoga ne želi. Bilo je slučajeva da su, u želji za muškim nasljednikom, muškarci mijenjali bračne družice jednu za drugom dok nisu došli do željenog potomka.

Miraz (*manus*) je bio uobičajen, ali ne i obvezatan i pripadao je suprugu odnosno njegovom ocu. Premda su poznata razna odstupanja, miraz nije ostajao kod supruga i nakon rastave jer je njegova bivša žena imala zakonsko pravo tražiti povrat donesenoga. Uglavnom joj je sud davao za pravo jer je državi bilo od interesa da se ova drugi put uda tim više što suprug nakon rastave nije imao nikakvih, pa ni financijskih obveza prema ženi.

Vrlo je zanimljivo saznanje da je rimski zakonodavac pokušao zaštititi ženu od seksualnog iskorištavanja i silovanja koje je u rimsko doba bio kapitalni zločin što dokazuje i činjenica da je car Hadrijan imao običaj dati oprost onome koji bi ubio silovatelja ako je optuženi ili pak član njegove obitelji bio žrtvom napastvovanja.

Bludničenju (*stuprum*) posvećuje autorica više odlomaka te napominje da je tek s Augustovim lex Julia razvrat postao kažnjiv. Autorica citira brojne slučajeve bludničenja (incest, brakolomstvo, svodništvo, prostitucija) koji su završili pred sudom.

Posebno je poglavlje posvećeno djeci i to njihovom položaju (sva djeca iz zakonskih brakova nasljeđuju društveni status oca i stoje pod njegovim tutorstvom), potom legitimitetu - djeca iz zakonskih brakova su nasljednici očevog imanja. U slučaju da otac umre bez oporuke moglo se dogoditi da dođe do rasprave o očinstvu, kao što se dogodilo juristu Salviju Julijanu koji je deset godina izbivao izvan kuće da bi nakon povratka zatekao jednogodišnje dijete. U Rimu nije bilo potrebno izdati novorođenom krsni list, ali su postojali zakoni po kojima je trebalo prijaviti novorođenu djecu (*lex Aelia Sentia* i *lex Papia Poppaea*).

Odmah na samom početku poglavlja o nasljeđivanju napominje autorica da je upravo zakon koji regulira postupak nasljeđivanja bio najkompliciraniji od svih zakona. Autorica citira postupke u slučaju da postoji oporuka i one kada preminuli nije ostavio oporuku u kojima nasljednica ima prava kao i nasljednik.

Rimski je zakon imao pravila i za djecu koja su rođena neželjena, koju se htjelo odbaciti. O njihovoj je sudbini odlučivao samo otac. Pobačaj po rimskom zakonu nije bio ilegalan, u ranom Carstvu su se čak pisali savjeti kako to učiniti (npr. Plinije Stariji).

Kako je rimsko društvo bilo robovsko tako je i razumljivo da je očuvanju takvog sustava posvećeno mnogo zakona. Robinjama i otpuštenima posvećene su mnoge stranice ove studije na kojima se navode njihove dužnosti i prava što su ih imale u potpunom bespravljju u kojem su živjele jer su one (naravno i muški robovi) bili istovremeno i imovina i osoba.

Robovlasnik je bio uvelike zainteresiran da robinja rađa djecu jer mu se tako povećavalo imanje te se smatralo nezakonitim ako prodavatelj neke robinje prešuti da ona ne može imati djecu. Kupac je prodavača mogao tužiti i ako mu je ovaj lagao da je robinja djevoja. Autorica citira i papiruse na kojima su se vodile bilješke o prodajama robova iz kojih proizlazi da su se prodavale žene od 4. do 35. godina. Međutim, gospodar je imao mogućnost testamentom osloboditi roba od njegovog žalosnog stanja. Postajući

oslobođenik ili oslobođenica za njega su važili drugi zakoni, učinjeni upravo za takav status.

Slijedeće je poglavlje knjige posvećeno "radnoj" ženi. Žene su mogle, vidjeli smo, biti imućne i raspolagati svojim imanjem, međutim bile su isključene iz javnih funkcija. Bavile su se "ženskim" poslovima ako je uopće bilo kakvog posla jer su robinje činile uglavnom sve. Međutim, autorica citira i navode iz literature po kojima je znano da su se žene, i to ne samo robinje, iskazale u nekim zanimanjima kao što su babice, liječnice, frizerke i u nekim drugim "ženskim zanimanjima". U imućnijim krugovima je bilo uobičajeno imati dojilju te je u tom smislu zanimljivo pismo jedne punice svome zetu Rufinu. Ona ga moli da oslobodi njenu kćer obveze dojenja te da to prepusti dojilji jer, piše ona, ne dozvoljava da se njena kći izobličí dojenjem.

Posljednje je poglavlje knjige posvećeno emancipaciji rimske žene. Pri tome se pojam emancipacija odnosi samo na ekonomsku i društvenu slobodu. Autorica tako citira pismo povijesničara Kornelija Nepota koji piše o glavnoj razlici, po njemu naravno, između grčke i rimske žene. On pri tom kaže da Grkinje ne smiju iz kuće, dok Rimljanke prate muževe kamo žele i zajedno s njim dočekuju goste. Ovakvi i slični natpisi, uz saznanje da su se mogle rastavljati kad su htjele, (pri tom se zaboravlja da je u stvari tutor bio taj koji je odlučivao o tome) dovelo je Rimljanke na glas kao raskalašene žene. Autorica se međutim opire tim shvaćanjima koji su, kaže ona, važili do nedavno, te tvrdi da su žene u antičkom Rimu imale vrlo malo slobode. Svoju studiju zaključuje napomenom da je nepravedno pisati o antičkim ženama, a zanemariti robinje, također žene, koje su bile potpuno obespravljene.

Knjiga broji 336 stranica teksta te je popraćena dodacima kao što je mnoštvo bilješki uz tekst, opsežna bibliografija i indeks pojmova. Tiskana je prvi put u Engleskoj 1986 g. a njemačko izdanje, s neznatnim promjenama, izdano je, ove, tekuće 1995. g. Ona predstavlja prije svega rijetko štivo s pomoću kojega možemo doznati mnogo podataka o životu rimske žene. Kako je ova studija, pisana živopisnim stilom, te obiluje citatima iz tadašnjih parnica (često vrlo duhovitim), isto kao i navodima iz pisama i iz literature, ona predstavlja znanstveno utemeljenu studiju, ali i rijetko zanimljivo štivo o temi koja je dosad bila gotovo nepoznata široj javnosti.